

Преузето са православног сајта: www.lazarica.org.yu

Протојереј Георгије Флоровски

СВЕТИ АТАНАСИЈЕ АЛЕКСАНДРИЈСКИ

1. ЖИВОТ

1. Свети Атанасије се родио у Александрији у грчкој хришћанској породици, последњих година трећег века, вероватно 293. године. У својој младости он је био сведок Диоклецијановог гоњења. На изучавање световних наука и на опште образовање, како каже свети Григорије Богослов, „он није утрошио много времена“. Ипак, он је веома добро познавао античку философију, пре свега, неоплатонизам. Главну пажњу он беше обратио на изучавање Светог Писма које је познавао до детаља. Највероватније га је изучавао у Александријској дидакасији. Врло рано га је приметио свети Александар Александријски. Свети Атанасије је живео у његовом дому и под његовим руководством је стекао образовање у граматички и риторички. Нешто пре почетка аријанских смутњи он је рукоположен у чин ђакона и постављен за секретара епископа. Свети Атанасије је пратио светог Александра у Nikeју, где је „врло храбро устао против аријанске нечастивости“. Убрзо после Сабора свети Александар је окончао свој живот, највероватније указавши на Атанасија као на свога наследника. „Све мноштво становништва, сви који припадају католичанској Цркви, сабраше се заједно и једнодушно, и као да у једном телу вапијаху и узвикиваху, иштући Атанасија за епископа Цркве. Они свенародно мољаху Христа, током многих дана и много ноћи"... (Сведочанство Александријског сабора из 339. г.). И 8. јула 326. године, у присуству многих епископа, свети Атанасије беше посвећен за александријског епископа.

2. Читаво епископско служење светог Атанасија је протекло у прогањању и ислеђивању. Од 47 година епископовања, више од 15 је провео у прогонствима и затворима. Лријанци и мелитијани су његов избор за епископа дочекали са непријатељством и клеветима. Евсевијани су у њему видели главну сметњу за своја попустљива стремљења. На сабору у Тиру 335. године свети Атанасије је оповргао све оптужбе којима су га оптерећивали. Међутим, његови противници су наумили да га пред Константином оцрне као виновника и узрочника смутње. Император му је заиста заповедио да се удаљи из Египта на запад, у Трир, премда је, у исто време, забранио да се александријска катедра попуњава. Атанасије је у Триру дочекан са љубављу и поштовањем. За кратко време његов утицај се у граду силно осетио у црквеним круговима. Његово име се касније дуго чувало у побожној успомени. После Константинове смрти 337. године, свети Атанасије је, заједно са мноштвом других прогнаника, добио разрешење да се врати на своју катедру. Народ га је дочекао са ликованством. Међутим, одмах су започеле нове сплетке непријатеља. Евсевијани су га оптужили да се незаконито вратио на катедру, без саборског опозива свргавања на Тирском сабору. На његово место је био упућен аријански презвитер Пист, кога је за епископа рукоположио аријанац Секунд Птолемаидски. Међутим, њега је египатски епископат предао анатеми. Без обзира на једнодушну

заштиту коју је доживео на Александријском сабору 339. године, свети Атанасије је поново свргнут Антиохијским сабором из 340. године. На александријску катедру је био постављен Григорије Кападокијац. Он је у Александрију упао са војном силом и уз крвопролиће заузимао храмове. Свети Атанасије је сматрао паметним да се удаљи из Египта. Он се упутио у Рим, где је на помесном сабору био оправдан од клевета и примљен у општење. Папа Јулије га је лично заштитио. У Риму су се око Атанасија сабрали ревнитељи монашких подвига, привучени славом египатских пустињака. Током 343. године свети Атанасије је био на сабору у Сердици, а 345. године га је Констанције позвао да се врати у Египат. Он се у Александрију враћа 346. године. Средином педесетих година поново су се обновили аријанске смутње. Под притиском императора Атанасије је поново свргнут на саборима у Арлу (353. г.) и у Милану (355. г.). Почетком 356. године у Александрију је послан војсковођа Сиријан са налогом да ухапси Атанасија. Међутим, он се удаљио и сакрио у пустињу. Александријску катедру је заузео нови епископ Георгије, а православни се подвргоше жестоком прогону. За извесно време Александрија је постала аријански центар. У њој своју проповед започињу Аеције и Евномије. За то време свети Атанасије се скривао у пустињи, међу отшелницима, у потпуној самоћи. Тада он пише и разашиле своја главна изобличавајућа и заштитна дела. Њега су стално тражили, али без успеха. Из овог добровољног затвора он се могао вратити тек за време Јулијана, 361. године. И, опет, само на кратко. Уосталом, за неколико месеци свога живота у Александрији он је успео да сазове и одржи велики сабор, знаменит по својим одлукама (362. г.). Крајем 362. године он поново беше протеран у горњи Египат, где је остао до Јулијанове смрти. Сусревши се најпре у Антиохији са новим императором Јовијаном, свети Атанасије се 364. године враћа у Александрију. Међутим, он још једном беше присиљен да се удаљи из Александрије 365. године због Валентовог указа који је налагао да се прогнају сви они који су били прогнани за време Констанција, а враћени за време Јулијана. На наваљивање народа, та одлука је после четири месеца била повучена. Остатак својих дана свети Атанасије је провео у Александрији у књижевном и пастирском раду. Упокојио се 3. маја 373. године. Мало пре смрти рукоположио је свог прејемника, епископа Петра.

2. ДЕЛА

1. Раним годинама живота светог Атанасија припадају само два рада апологетске садржине: „Беседа против пагана“ и „Беседа о Оваплоћењу Слова“, (вероватно 317319. г.). Оба рада су повезана темом и садржајем. Блажени Јероним их сједињује под заједничким именом: „Две беседе против пагана“. У првом делу свети Атанасије доказује лаж и ништавност паганства, указујући на пут усхођења ка истинитом познању Бога и Слова преко самопосматрања и сагледавања спољашњег света у његовој хармонији и красоти. У том расуђивању веома су снажни јелинистички, па делимично и неоплатонски мотиви (у критици идолопоклонства, у осликавању пута пада и повратка душе...). У другој беседи разоткрива се истина и смисао Оваплоћења. Оно се потврђује наводима о испуњењу пророштава и наравственом преображају који се дешава у хришћанском свету. У закључку, Атанасије упућује на детаље у Писму које је изрекао Бог преко

богомудрих и светих мужева. Међутим, он додаје да „без чистог ума и без подражавања живота светих нико не може правилно разумети речи светитеља". У древности је било познато много егзегетских радова светог Атанасија. До данас су се сачували само одломци из тумачења на Псалме, на Јеванђеље по Матеју и Луки у катенама. Коментари светог Атанасија имају александријски карактер, са нагласком на наравственим мотивима. У писму Марцелину „О тумачењу Псалама" свети Атанасије утемељује општи поглед на Старозаветно Писмо. Оно је писано једним Духом, и саопштава о Спаситељу. Псалми поседују неку особиту и преваходну благодат. У њима се сажимају закон и пророци. Осим тога, они су написани за сваког од нас за пример и назидане.

2. Своје богословско исповедање свети Атанасије је излагао полемички, у борби са аријанством. Већина догматско-полемичких списа написана су у време трећег прогонства (356-362. г.). На првом месту треба поменути три беседе против аријанаца. Четврта беседа, која им се додаје, тешко може да се припише светом Атанасију. У првој беседи се одбацују рационалистички и егзегетски аријански закључци. Свети Атанасије ту цитира и разматра одељке из Аријеве „Талије". Друга беседа је, највећим делом, посвећена тумачењу Прича 8,22. Тај текст је био главни навод аријанаца у доказивању њихове тврдње о тварности Сина Премудрости {Сзда ме на почетку својих путева...}. У трећој беседи се објашњава смисао божанске једносушности и значење унижавајућих речи Светог Писма о Христу. У то време су написане и четири посланице Серапиону, епископу тмуитском о Божанству и једносушности Духа Светога. Најранијем времену његовог стварања припада беседа на речи: Све је мени предао Отац мој (343. г.). Оригинално књига „О Тројици и о Духу Светом" (која је сачувана само у латинском преводу) и „О јављању Бога Слова у телу и против аријанаца", није доказана. Књига „О Оваплоћењу против Аполинарија" не припадају Атанасију. Неке од његових посланица имају догматски садржај. Неке од њих, Епиктету, епископу коринтском, Аделфију исповеднику, Максиму философу, посвећене су христолошким темама.

3. Свети Атанасије је много пута био приморан да се брани од клевета. Да би се оправдао он је написао три апологије: „Апологија против аријанаца", у којој су сабрани сви документи у вези са његовим случајем приликом прва два прогонства (350. г.); „Апологија цару Констанцију" (356. г.) и „Апологија о свом бекству приликом Сиријановог напада" (357. или 358. г.). Исти апологетски циљ имају и историско-полемички састави светог Атанасија: „Историја аријанства за монахе" (358. г.), „О одлукама Никејског сабора", „О ставовима Дионисија Александријског", а нарочито: „О саборима у Армину и Селевкији", где се документовано приказује сва историја противникејске борбе (359. г.). Ту спадају и саборске посланице у име Александријских сабора: „Свитак Антиохијцима" (362. г.), „Писмо афричким епископима" (369. г.) и окружне посланице.

4. Једногласно сведочанство савременика светом Атанасију приписује „Житије светог Антонија", оца монаха. Још за Атанасијевог живота њега је на латински

превео Евагрије, презвитер и потом епископ антиохијски, вероватно 371. или 372. године, у сваком случају пре 383. године, када је умро младић Инокентије, коме је превод посвећен. Сумње око припадности овог житија светом Атанасију, настале у време магдебуршких центуриаста, немају озбиљнију основу. Житије је писано убрзо по упокојењу светог Антонија (356. г.), највероватније 356/357. године, у време „аријанских насртаја“, који су приморали Атанасија да побегне из Александрије и сакрије се у забаченим местима пустиње. Написано је за „страну браћу“, за ревнитеље аскетског живота из крајева у којима се монаштво тек почело рађати вероватно за римске поштоваоце монашког подвига. У „Житију преподобног Антонија“ свети Атанасије види „правоваљани пример подвижништва“. На агиографску писменост која се рађала, „Житије Антонијево“ је извршило силан утицај. Он се примећује, између осталог, и на Јеронимовом житију преподобног Павла Тивејског.

Недавно је издата древна сиријска прерада житија преподобног Антонија. Аскетском назидавану посвећена су писма светог Атанасија упућена монасима Драконтију, Орсисију и Амуну.

Изворност састава „О девствености“, без обзира на сведочанство блаженог Јеронима, веома је сумњива.

5. Нарочито место међу Атанасијевим делима заузимају његова пасхална писма. Од грчког оригинала сачувани су само незнатни одељци. У сиријском преводу сачувана је велика збирка. Та писма су важна за хронологију и за историју епохе. У фрагменту из 39. посланице (367. г.) налази се списак канонских књига Светог Писма. Уз њега је придодат и попис књига које нису унесене у канон, али су од стране отаца одобрене за штиво оглашенима: Премудрости Соломонове, Премудрости Сирахове, Јестира, Јудита, Товија (Макавејске књиге свети Атанасије изоставља), тзв. Учење апостола (Дидахи и Пастир. Ту се први пут наводи 27 књига Новог Завета као једна целина.

3. ДОГМАТ ИСКУПЉЕЊА

1. У своме богословском исповедању свети Атанасије исходи из сагледавања историјског лика Христа, Богочовека и Спаситеља. Тринитарно питање о рођењу и једносушности Сина Божијег за њега првенствено има христолошки и сотириолошки карактер: не ради се о питању умозрења, него о питању живог религиозног опита. Стварност извршеног спасења за светог Атанасија сведочи о Божанствениости и „једносушности“ Оваплоћеног Слова. Јер, једино Оваплоћење Јединородног може бити спасоносно. Он смисао спасења види у томе што се тварна човечанска природа сјединила (или, верније, поновно сјединила) са Богом. То је, пак, могуће само уколико се Бог оваплотио и постао човек. Спасење је „обожење“, тхеосис; У том смислу, код светог Атанасија оживљава малоазијска традиција (тј. учење светог Иринеја).

2. Свети Атанасије полази од наглашеног и одлучног противстављања Бога и твари: „Оно што је створено ниуколико по суштини није слично своме Творцу“. Јер, тварно је изникло из небића и не може имати сличности са самосушним бићем.

Саздана ни из чега, твар и постоји над безданом ништавила, са могућношћу да се у њега поново сурва. Твар је изникла и настала, због чега представља „пролазну и распадљиву природу“. У себи самој она нема никаквог ослонца и темеља на коме би постојала. Једино Богу припада стварно биће: Бог, пре свега, и јесте Биће, Онај који јесте, будући да није настао и да је беспочетан. Ипак, творевина постоји и у свом настанку не само да је примила биће, него и благобиће истрајну постојаност и усаглашеност. То је могуће кроз причесност Богу Слову који пребива у свету. Будући озарена владичанством, промишљањем и благоустројавањем Слова, творевина може постојано опстати у бићу, као „причесник стварно од Оца постојећег Слова"... Изворно Слово Бога свега, као Божија сила и Божија Премудрост, јесте настојатељ и саздатељ и чувар света. По својој неиспитивој благодати Бог не дозвољава да се творевина „поведе и поколеба својом сопственом природом", већ Очево сопствено и јединствено Слово нисходи у васељену и у њој распрострањује своје силе и озарује све видљиво и невидљиво. Оно у себи све садржи и учвршћује, све оживотворава и чува сваку појединачну ствар и све у целини. У Слову се налази почетак и извор поретка и јединства света. У свету се свагде открива поредак и сразмерност, свестрано јединство и сагласје супротних ствари. У том јединству и устројству открива се Бог: „Нико не треба да каже да Бог невидљивост своје природе користи на нашу штету и да је остао потпуно непознат људима. Напротив, Он је сву творевину довео до поретка из кога се о Њему, и поред Његове невидљивости по природи, може стећи познање на основу дела". Бог Откривења јесте Слово. „Распростревши се свагде, и горе и доле, и у дубину и у ширину: горе у стварању; доле у очовечењу; у дубину у аду, у ширину у свету, Слово је све испунило богопознањем". У свету, на свакој ствари појединачно и на целој творевини уопште, „утиснут је неки отисак и подобије" Божанствене Премудрости и Слова, што и чува свет од трулежности и распадања. Те мисли светог Атанасија подсећају на Платиново учење о светотворном печењу твари Умом. Ипак, међу њима постоји значајна разлика. По Платиновим мислима Ум печати безкаквотну материју и пребива у њој. За светог Атанасија је, пак, само ницање и постојање творевине засновано на присуству Слова. Он одлучно одбацује стоичку представу о семеним словима: почетак устројства света јесте Очево Слово. Ницање света и његово печење Словом Божијом, за њега се не раздваја у времену. Он хоће да истакне двојственост творевине: у њој постоји сопствена текућа и створена природа и на њој се налази отисак Слова којим она, у ствари, и постоји. [То је двојство] „природе" и „благодати". На разликовању и супротстављању та два „елемената" гради се сав потоњи систем светог Атанасија. Учење о Слову као о стваралачкој и сведржитељној Премудрости, он је развио још пре аријанских трвења. Тим учењем он наставља доникејску традицију, али је потпуно слободан од козмолошког субординизма. „Сапребивајући са Оцем као Премудрост и гледајући на њега као Слово", Син Божији „саздаје, приводи у биће и украшава васељену, а као Сила Очева одржава у бићу сву свеукупност творевине... Као благо Рођење од Блага и као Истинити Син, Он јесте Очева Сила и Премудрост и Слово. Све то му се не даје извана, на основу причешћа, као што се даје Његовим причесницима... већ тиме што је Он, у ствари, Самопремудрост, Самослово, сопствена Самосила Оца, Самосветлост, Самоистина, Самоправда, Самоврлина, Печат, Сијање, Образ. Укратко, Он је свесавршени плод Оца, Јединствени Син, неизмењиви Образ Оца"...

Значи, у Сину се адекватно познаје Отац... Касније, у време распламсалости аријанских спорова, свети Атанасије је поновио и разрадио своје учење о Слову. При томе, он је још тешње повезао творачко и искупитељско дело (Оваплоћење) Слова. И једно и друго он је сјединио у појму: улазак Слова у васељену. У односу према твари Слово се у Писму назива Првородним: „Како због тога што је у почетку, када је стварало свет, сишло ка сазданим како би могли ступити у биће..., тако и због тога што својом снисходљивошћу усиновљава сваку твар"... Пре вечних времена Син је положен у основу у почетак путева...

3. У сагласности са својим општим учењем о двојствености сваког тварног бића, у стварању човека свети Атанасије види два (логичка, а не хронолошка) момента: стварање (човекове природе) ни из чега, и запечаћење, њено помазање образом Божијим, као „рођење" или усиновљење кроз Сина у Духу. Бог по благодати постаје Отац оних које је створио. Твар се усиновљује Оцу кроз причесност Сину, остајући по природи и даље саздање. Изведен из небића, човек се у самом стварању помазује Духом. „Дах живота", који је Бог удахнуо у Адама, не беше душа, него Дух Свети и животворни. Имајући га у себи, првосаздани човек је био духован, „духовни човек". Кроз „уподобљавање себи" Бог га је учинио сагледатељем и посматрачем постојећег, присајединивши га блаженству истинског живота. Међутим, благодат и дар Духа беху дати првом човеку споља. Због тога је човек и могао да их изгуби. Он их је заиста и изгубио. У грехопадку човек се одвратио од сагледавања Бога, одступивши од умног усхођења ка Њему. Он као да се учаурио у себи, препустивши се „разматрању самога себе". Тада су се у њему разгореле страсти и распламсале пожуде, тада се распао и раздробио његов живот. Људи су пали у „самопожуду", а душа се од мисленог окренула ка телесном, заборавивши да је створена по образу благога Бога. Изашавши из себе саме, она се „мислима задржава на непостојећем", замишљајући га и постајући „изумитељка зла". Јер, зло је непостојеће и себи нема образа у Богу који јесте. Оно је производ човековог измишљања. Мноштво нагомиланих телесних пожуда у души заклањају огледало у коме она једино може и треба да види образ Оца. Она више не види и не сагледава Бога Слова, по чијем је образу створена, него својим мислима лута по мноштву ствари и види само оно што подлеже чулима. То је својеврсно пијанство и вртоглавица ума. Преступање заповести првосазданог човека лишава мислене светлости и враћа га у „природно стање", поробивши га „природном" закону трулежности. Мисао је постала ташта, затровавши се чулним пожудама. Човечанство је почело да се погружава у мрак паганства.

4. У грехопадку је човек осиромашео: раздвојиле су се природа и благодат. И јавила се потреба да се изврши ново сједињавање, „обновљење" творевине, „обновљење сазданог по образу", воспостављање изгубљене благодати Божијег Образа. Требало је да Слово, као Творац или демиург, „на себе прими обнову дела". То се и догодило: Слово постаде тело... Слово је прихватило свеколику људску природу. Остајући слична нама у том примању, она се просвећује и ослобађа од природних слабости, „слично слами која се, будући обложена азбестом (који је, како кажу, ватросталан) више не боји огња, налазећи себи заштиту у несагоривом омотачу"... „По природи" склона трулежности, човекова природа је саздана и призвана на

нетрулежност. Почетна причесност „одсјајима" Слова беше недовољна да би творевину очувала од трулежности. Да као последица греха није наступила трулежност, човеку би било довољно покајање и опроштај. Јер, „покајање не изводи из природног стања, него само прекраћује грехове". Међутим, смрт се привила уз тело и завладала њиме... Наравно, својим свемогућством Бог је могао једном заповешћу да изагна смрт из света. Међутим, то не би исцелило човека, већ навикнутог на непослушност. Сем тога, ни Божија праведност тада не би била очувана. У таквом опроштају би се само показало свемогућство Наредбодавца, док би човек и даље остао оно што је био Адам, а благодат би му се поново дала изван. Могућност новог грехопада тада не би била искључена. Кроз Оваплоћење Слова, пак, благодат се човеку већ саопштава неизмењиво. Она постаје неодољива и постојано пребива у људима. Слово се облачи у тело да би га преобукло у живот: не само да би га спољашњим начином сачувало од трулежности, него и да би га приопштило животу. Сада је „тело обучено у бестелесно Слово Божије, те се више не плаши смрти, ни трулежности, будући да има живот као хаљину и будући да је у њему уништена трулежност"... Слово је од почетка пребивало у свету као у неком великом телу, устројавајући га и оживотворавајући га. И сасвим је прилично да се појави и у људском телу да би га оживотворило. На човеку је већ био уцртан лик Слова. И када се он упрљао и постао невидљив, „требало га је обновити". То се и остварило у Оваплоћењу Слова.

5. Слово је постало човек, у свему сличан нама. Свети Атанасије обично говори о „Оваплоћењу", али под „телом" свагда подразумева пуног човека, одушевљено тело са свим својственим му чулима и страдањима... Због сједињења са Словом тело се ослобађа своје трулежности и слабости: „Јер, Слово пребива у телу". Животворна сила Слова ослобађала је тело Спасител^ево од природних слабости: „Христос је гладовао по својству тела, али није изнемогавао због глади"... Тело је било „лако склоно страдању", доступно страдању, алије у њему било бестрасно Слово. Немоћи су се приближавале телу по допуштењу воље самог Слова, а не по неопходности и против воље. Господ је допуштао да се дешава све што је својствено телу да гладује и плаче, па чак и да прими смрт. Међутим, Господња смрт беше попуштење Његовог смирења и љубави, а не нужност. Он је био властан да се разлучи од тела и оно је могло умрети. Међутим, оно није могло остати мртво, „јер је постало храм живота"... Због тога је оно одмах оживело и васкрсло, „силом Живота који је у њему обитавао". Тело није спутавало Слово, него се само у Њему ослобађало своје ограничености. И не само ограничености, него и склоности ка греху. Јер, силом неизмењивог Слова само измењиво човештво у Христу пребива неизмењиво у добру и све варке пред њим постају немоћне. „Човештво је напредовало у Премудрости, постепено се уздижући над људском природом, обожавајући се, постајући и јављајући се свима као орган Премудрости за дејство Божанства и Његово просијавање"... „Дела, својствена самом Слову, савршила су се посредством тела". У том служењу делима Божанства обожавало се тело. Човечанско напредовање у Христу беше непогрешиво... Човечанска природа у Христу беше изобилно помазана Духом већ приликом крштења у Јордану. Од Њега ми почесмо да примамо помазање и печат и уселење Духа, пошто се у Њему првом осветило тело. Просијавање човечанске природе у Христу јесте просијавање

свеколике човечанске природе у њеним Првинама. На тај начин, Слово кроз Оваплоћење поново постаје („сздаје се“) као почетак путева: стога се и именује Првородни... Господ је „постао наш брат по подобју тела“. Његово тело се „пре других спасло и ослободило"... Као „Његови сателесници" и ми се спасавамо или оживотворавамо, „јер и наше тело као да већ није више земно, него самим Божијим Словом приведено у истоветност са Њим, који ради нас постаде тело"... Искупљење и спасење се нису испунили само у Оваплоћењу. Оно се продужавало током целог земног живота Господњег. Господ је на два начина пројавио своје човекољубље: уништио је смрт, обновио природу, и „себе јавио у делима", показавши да је Очево Слово, Владика и Цар васељене. Својим видљивим јављањем Господ је људима, који су отпали од мисленог сагледавања, показао невидљивог Оца. Испуњењем закона Он је са нас скинуо клетву и осуду закона. Међутим, „трулежност код људи није могла да се прекине без смрти". Стога управо у смрти треба видети „последњи циљ" спасоносног Оваплоћења... „Он је имао тело да би могао примити смрт. И није приличило да се омете смрт, како се не би засметало васкрсењу"... Крсна смрт беше „приношење сличнога", испуњавање општег дуга. Међутим, смрт није могла задржати „тело Господње", и оно је васкрсло. „На несхватљив начин у једном и истом савршило се двојачко: смрт свих је добила испуњење у Господњем телу, а уједно је у њему уништена смрт и трулежност, због присуства Слова"... Господ није умро по немоћи природе, већ по вољи, ради општег васкрсења. Он није „својом сопственом смрћу скинуо са себе то тело, него је примио смрт од људи да би и саму смрт, која се дотакла Његовог тела, сасвим истребио". Тело Господње није видело трулење, него је васкрсло свецело, будући да је било тело самог Живота. Смрт Господња је била стварна, али не задуго: „Он своје тело није оставио дуго у таквом стању, него га је само показао мртвим од додира смрти и убрзо га је, у трећи дан, васкрсао, узносећи са собом из гроба и знамење победе над смрћу, тј. нетрулежност и непричесност страдању јављену у телу". У Христу је васкрсло и вазнело се сво човечанство: „Кроз смрт се на све људе распространила бесмртност". Господ је устао из гроба „у обоженом телу, слободном од мртвила" и прослављеном до краја. „И нама такође припада та благодат и то је и наше превазношење". И ми се такође уводимо у небеску област, као сателесници Христови... Учење светог Атанасија о искупљењу у својој целисти јесте учење о Васкрсењу, о васкрсењу човека са Христом и у Христу.

6. Свето Писмо нам о Спаситељу благовести две истине: да је свагда био Бог, Син и Слово и да је постао човек. Отуда је у Писму присутна двојност казивања: славно и унижено. Последње се тиче човештва Христовог... Слово није просто „усхтело да буде у телу" или да се „јави" у њему, није једноставно сишло у човека, него је постало човек, постало Син човечији. Код Атанасија се често сусрећу нетачни и непотпуни изрази: обукао се или обитавао, храм, обитељ, орган... Међутим, он јасно раздваја јављање Слова у Христу од Његовог јављања и обитавања у светитељима. Христос је постао човек. У Христу је видљиво тело било тело Бога, а не човека. Он је тело учинио својим „сопственим", и немоћи тела су постале „својствене" Слову. Дела Христова нису била раздвојена, с тим што би једна била по Божанству, а друга по човештву, него „се све свршавало заједно" и нераздељиво... И сама пљувачка Христова беше божанствена (и стога целебна и

животворна). Јер, Оваплоћено Слово је себи „усвојило“ све телесно. Не [може се рећи] да је један жалио за Лазаром, а други га васкрсао, него Један исти. Од Дјеве се по плоти родио Бог, а Марија је Богородица. Слово се није променило или претворило у нешто друго, нити је тело, рођено од Марије, постало једносушно Њему... Марија се и одабира ради тога да би „од ње“ Господ примио тело, „слично нама“, а не једносушно Божанству. „Само Слово од Марије прима тело и рађа се човек: по природи и по суштини сушто Божије Слово, а по телу од семена Давидовог и од Маријиног тела настали човек“... Описним изразима свети Атанасије јасно раскрива јединство Христа Богочовека и несливену двојственост у Њему Божанства једносушног Оцу и човештва сличног и сродног нама. Управо је стога Он Један и Исти био и Спаситељ, и Слово и Други Адам.

7. Слово се очовечило, да бисмо се ми „обожили“, „да би нас обожило у себи“. Обожење је усиновљавање Богу, „чиме синови човечији постају синови Божији“. И ми се, „прихваћени од Бога Слова, обожујемо ради Његове плоти“, тј. силом Његовог Оваплоћења. Јер, Слово се у рођењу од Дјеве није сјединило са неким одређеним човеком, него са човечанском природом. Стога се све што се савршава у Христовом човештву непосредно (али не и принудно) распрострањује на све људе као „сроднике“ и „сателеснике Његове“, и то не само због сличности, него и због стварне сапричесности свих људи у Његовом човештву. Јер, Он је чокот, а ми смо лозе, „сједињене са Њим по човештву“. Као што су лозе једносушне са чокотом и из њега исходе, тако и ми имамо једнородно тело са Господом и примамо од Његове пуноте, Његово тело за нас јесте „корен васкрсења и спасења“. Опште обновљење, помазање, исцелење, вазнесење већ се извршило у Христу, будући да су сви понесени у Њему. То није проста „сходност“ или замена, него право јединство. Стога се у Христу свеколико човечанство помазује духом на Јордану, умире на крсту и саваскрсава у нетрулежности: у Њему, „јер Он на себи носи наше тело“... Али, то саучествовање и сапричесност човештву Христовом треба још да се разоткрије и оствари у подвигу људи. Кроз примање тела од стране Слова, човечанска природа постаје „духопријемчива“ и заиста прима Духа, постаје „храм Божији“, храм Духа Светога који живи у нама. Ми постајемо „пријатељи Духа“... У примању дарова Духа ми се сједињујемо са Христом: „Појени Духом, ми пијемо Христа“. Јер, „Дух, као помазање, јесте дах“ Сина и у Њему „Слово прославља, обожује и усиновљује творевину, приводећи је Оцу“. Слово све запечаћује и помазује Духом Светим. У Духу „ми постајемо причесници Божанске природе“. Дух је „енергија“ Слова. Стога усељење Слова значи стицање Духа. Слово је примило тело („Бог плотоносац“) и људи примају Духа, постајући „духоносни“. Силом Духа у човековој природи сагоревају чулне пожуде, из ње се изгони наклоност ка греху, и њој се саопштава способност да се не „вара видљивим“. Ђаво сада (после Христа) „због Христове силе, слично врабцу, служи као играчка за децу“. Човеку је дата власт над демонима и искушењима. Крсним знаком, као знамењем победе, престаје свако врачање и чарање, а демони се изобличавају у њиховом мртвиљу. У свему томе је главно и основно то што је жалац смрти истргнут из творевине. Прихваћени Словом, људи „већ наслеђују вечни живот“. Они више „не остају грешници, ни мртви због својих страсти, него, подигнути силом Слова, за свагда пребивају бесмртни и непропадљиви“. Смрт је престала да

ужасава и да буде страшна, будући да је дато обећање да ћемо се, уставши из мртвих, са Христом зацарити на небесима. И сада нам је већ доступно савлађивање света у подвигу одрицања, који помазује Дух. Тај пут проходе хришћански подвижници који силом Духа побеђују немоћ природе, који схватају тајне и носе Бога. Њихов подвиг сведочи о победи Христа над смрћу. Велико мноштво таквих мученика свакодневно узраста у Христу и подсмева се смрти... Нека сумњалица приступи Христу са вером, па ће увидети немоћ смрти и победу над њом. Јер, Христос у сваког придошлицу „удахњује силу против смрти"... Постављен је Камен крајеугаони, „да бисмо и ми могли бити назидани на Њему, као драго камење". У обожењу се полаже основа савршеног савеза љубави међу људима, по образу и примеру Божије једносушности силом Духа.

8. Искупљење представља завршетак и васпостављање стварања. Стога је оно дело Слова. Међутим, у њему се даје више, „већа благодат" од простог повратка у првостворено стање, од обичног васпостављања онога што је изгубљено у грехопадку. Јер, Слово постаде тело... Човек је неизмењиво постао „сажителъ Бога". Трулежност је укинута. Творевина је примила коначну постојаност кроз „тело Бога". Саздана је нова твар. О томе је било откривено у Писму које га је назвало „Прворођеним" и „почетком путева". „Пре гора рођена", Премудрост Божија се „саздаје као почетак путева" (Прич.8,22; 25). То је превечни савет о стварању и искупљењу Словом и у Слову, о спасоносном очовечењу Слова, као почетку „нове твари", која превазилази „првоначелну творевину". У другом доласку Христовом испуниће се сав промисао Божији: Христос ће доћи у слави „и свима дати плод Крста свога васкрсење и нетрулежност"...

4. ИСТИНА ТРОЈИЧНЕ ЈЕДНОСУШНОСТИ

1. На богословско раскривање тајне Свете Тројице свети Атанасије је био изазван аријанском пометњом. У својим радовима он, пре свега, разматра и оповргава аријанске закључке и позивања на Писмо. Међутим, заједно са тим, за светог Атанасија је тројично исповедање и унутарња потреба, као уосталом и заснивање вере и уздања у спасење. Аријанска лаж, међутим, руши сво дело Христово. Творевина не би могла пружити истинито богопознање, ни победу над смрћу, ни сједињење са Богом. „Када би Слово, [наводно] будући твар, постало човек, човек се не би обожио будући да се не би сјединио са Богом"... Човек једино у једносушном Сину проналази општење са Богом. И само нас једносушни Дух сједињује са Оцем. У догмату једносушности свети Атанасије, у ствари, штити стварност спасења.

2. У расветљавању тројичног догмата свети Атанасије полази од поимања Бога као свеблажене пуноте бића. Као просто, блажено и недостижно Суштаство, и уједно узвишеније од било које друге суштине, Бог је изнад сваког човековог размишљања. Учење о савршеној простоти и унутарњој пуности Божанског бића и живота за светог Атанасија представља непоколебиву основу у разјашњавању истине вечног рођења и једносушности Јединороднога, Сина и Слова. Слово је рођење [плод] Оца и рођење суштине и из суштине, „сопствено рођење суштине".

Јер, свако рођење јесте рођење из суштине: рођено је свагда једносушно са оним ко рађа. То је основна и особена црта рођења, његова својеврсност, за разлику од других начина постанка, а, пре свега, од стварања. Стварање се свагда врши или из неког предпостојећег материјала, или ни из чега. Створено свагда остаје спољашње у односу на ствараоца или саздатеља. Оно не личи на њега, нити му је подобно, већ је „другосушно“... Син се рађа, јер Његово биће припада неопходности Божанске природе. Она је плодносна и плодна сама по себи. „Суштина Оца никада није била недовршена у смислу да би јој нешто што јој припада било придодато касније“... Порицање вечности Сина и Његове савечности Оцу није хула само на Сина, него и на Оца. То је унижавање Очевог достојанства, порицање Божије неизмењивости. То значи допуштати да је „Он некада био без свог сопственог Слова и без Премудрости, да је некада светлост била без зрака, да је извор био безводан и сув“. Али „извор који из себе не точи, већ није извор“... Бог је вечан, извор је вечан, па стога мора бити вечна и Премудрост Слово, вечно мора бити и рођење. Уколико некада није било Сина, онда некада Бог није био Отац те, према томе, није било ни Тројице. „Било је када није било Тројице, већ је била само Јединица: некада је била непотпуна Тројица, па је онда постала потпуна“. То значи раздвајати и састављати Тројицу и спајати је из непостојећег, „из међусобно страних природа и суштина“. То значи и саму Тројицу сматрати никлом („створеном“, сазданом), сложеном, спојеном кроз прирастање и додавање. Оваквим расуђивањима свети Атанасије настоји да проникне у „тајну“ аријанства као одрицања Тројичности и Тријединства Божијег. И заиста, аријанство је рецидив апстрактног монотеизма, порицање најузвишеније новине хришћанског Откривења истинског знања о Богу као о Пресуштој Тројици... У својој неизмењивости Отац је свагда био Отац, наглашава свети Атанасије, Отац „сопственог Сина“. Из односа између Оца и Сина мора бити искључен сваки след, свако „продужавање“ или „растојање“. Међу њима постоји пуна и свесавршена савечност у којој се искључује свако „некада“ и „када“. Јер, временским одредбама се не може ограничити вечни и неизмењиви Бог, Сушти, који увек пребива Отац Сина. Та вечност и савечност, у ствари, и значи да је Син рођење, а не створење. А ако је рођење, онда је из суштине, ек тис усисас, и због тога једносушно омоусиос. „Оно што постаје од некога по природи, представља истинско рођење“, „природно рођење“. Рођење се савршава „по природи“, а не по вољи или по хтењу. Неопходност Божанског рођења не значи принуду или непроизвољење. Светог Атанасија су управо за тако нешто оптуживали, али је он оптужбу засновано оповргавао. Његова мисао не замењује слободу хтења принудом. Он каже да је „оно што је у природи више и првобитније од слободног избора“. Оно стога нема почетка од кога би почело да постоји: оно не може да не буде. Бог није почео нити је почињао да буде благ и милостив. Није потребна Његова воља да буде такав, будући да Он јесте Благост. Па ипак, Он није благ по принуди и против воље. Исто тако, није потребно саветовање или извољење да би Бог био Отац, и не треба ни помислити да је Бог могао бити без Сина. Оцу је пожељна Његова сопствена Ипостас и Оцу је пожељан Његов сопствени Син, сушти од Његове суштине. Биће је првотније од воље, заједино у вољи постоји неопредељеност могућности и избора. Рођење Сина је пре стање унутарбожанског живота, неголи дејство и акт. Отуда савршена блискост и јединство Оца и Сина. Отац је у Сину и Син је у Оцу. И „суштина Оца припада

Слову". „Свецело биће Сина сопствено припада Очевој суштини... Будући од Оца, биће Сина и јесте у Оцу. И Отац је у Сину. Оно што је сопствено од Оца, јесте Син. Он је у Сину као што је сунце у своме блистању, као ум у слову, као извор у потоку"... Због тога Син и јесте „образ Очев", истински и „неразличит Образ", „обличје Божанства" у коме се сагледава и познаје Отац. Чим је присутан Отац, присутан је и Син"... „Чим постоји Ипостас (Очева), без сумње истог момента треба да постоји и њен Образ и обличје. Јер, Образ Божији се не оцртава у нечему споља, него је сам Бог Његов родитељ. Видевши себе у Њему, Он се радује због Њега"... Када то Отац није видео себе самог у свом Образу"?... У овим расуђивањима светог Атанасија стваралачки се преобликују неоплатонистички мотиви. Истовремено, он Оригеново учење о вечном рођењу Сина ослобађа од мотива субординизма. Он раскрива учење о Светој Тројици као учење о затвореној или завршеној пуности Бића и Живота, изван сваког односа према Откривењу Бога у свету, и као безусловни и онтолошки приус сваког Откривења.

3. Свети Атанасије исходи из сагледавања живог јединства Оца и Сина. „Божанство од Оца неизливено и неодвојиво пребива у Сину. У наручју Очевом никада не престаје Божанство Сина"... Отац и Син су једно и једини у јединству суштине, у „истоветности природе", у нераздељивој „истоветности једног Божанства". Син неизмењиво има Очеву природу и Божанство Сина јесте Божанство Оца. Свети Атанасије је ту истоветност волео да именује речју: идиотис - сопственост или својственост [особеност]. Међутим, он Никејску одредбу сматра најтачнијом: Једносуштан, омоусиос. То означава више од једнакости, истости и сличности. За светог Атанасија то значи строго јединство бића, нераскидиву и неизмењиву истоветност, несливену неодвојивост Сина од Оца. Подобије и сходност, подударност одређења јесте последица тога јединства. Појам подобија је исувише блед. Осим тога, он се не користи у [говору] о суштинама, него о спољашњем изгледу и особинама. Осим тога, тај појам подразумева прекомерну раздељеност оних који се упоређују и уподобљују. Једносушност не значи само подобије, него истоветност у подобију. „Отац и Син су једно не у смислу да је једно раздељено на два дела (који заједно чине једну целину), нити у смислу да је једно поновљено два пута. Напротив, двоје су по броју због тога што Отац јесте Отац, а не Син, а Син јесте Син, а не Отац. Међутим, природа је једна. Ако је као рођење нешто друго, Син је као Бог једно исто [са Оцем]"... Отац и Син „су двојица, али, у исто време, нераздељива и неразлучива јединица Божанства", монас тис тхеотитос. Разликовање и разлика Оца и Сина имају своје место само унутар једног Божанског Бића. Код светог Атанасија немамо посебних термина за означавање Тројице у јединици Божанства. Реч просопон у учењу о Тројици он никада не употребљава. Реч ипостасис за њега се, по смислу, поклапа са осиа, као и код отаца Никејског сабора. У сваком случају, он их никада није разликовао онако како су их, још за његовог живота, разликовали Кападокијци. Стога се он ограничава на лична имена Оца, Сина и Духа и опредељења која разјашњавају Њихов узајамни однос: Онај који рађа, Рођени, „Онај који је од некога" и „Онај, од кога је Он", и слично... Отуда производи извесна бледуњавост у исказивању ипостасних разлика. Сва пажња светог Атанасија усредсређена је на изобличавање оних који расецају и поричу једносушност нераздељиве Тројице. Он са свом силом жели да истакне

унутарбожански и најверодостојнији смисао и карактер Божанског рођења и бића Слова. У томе смислу он разјашњава изреку Никејског симбола: „Из суштине Оца". Она изражава „истинитост и неизмењивост" Синовства, „неодвојивост и јединство са Оцем", „истиниту вечност Суштине од које је рођено и Слово". Због тога свети Атанасије у истом смислу говори о „природном рођењу", о „Синовству по природи", и о „рођењу по природи"...

4. Сопствено Слово Очево, Син Божији по превасходству јесте Творац и устројитељ света, почетак Божанског Откривења у свету, „живот који се из Оца, као из извора, излива и собом све оживотворава". Сва творевина је дошла у биће кроз Слово и ништа не постоји мимо Слова, нити се било шта саздаје без Слова. Отац ништа не чини без Њега. Па ипак, само биће и рођење Сина није повезано са извољењем Божијим о стварању света, нити се Син рађа стога што кроз Њега и у Њему треба да се створи свет. „Своје биће Божије Слово није добило ради нас... Он, као моћан, није због наше немоћи добио своје биће од јединог Оца, тј. да би Њиме, као оруђем, Отац нас саздао... Да је Богу било угодно и да не ствара свет, Слово ништа мање не би било у Оцу и Отац у Слову"... За биће Сина не постоји узрок: „Као што Отац има биће независно од сваког узрока, тако не треба тражити узрок ни Његовом Сијању. Стога је и написано: У почетку беше Слово, и Слово беше у Бога, и Слово беше Бог. И није додато: Због чега је тако"... Господ нема другог узрока да буде Слово осим што је Очево Рођење [Пород] и јединородна Премудрост. Та „безузрочност" не означава ништа друго до вечност и биће. Узроци постоје само за оно што настаје, што изниче. Божанско Биће, пак, јесте сасвим беспочетно. О њему можемо само казати: јесте... Тиме се искључује свака могућност питања о узроцима: нема ничега што би било раније од тога јесте... Са свом одлучношћу свети Атанасије оповргава аријанско учење о Слову као Посреднику, показујући његову бесциљност. Бог нема потребе за сарадником и помоћником једним покретом воље Он може све да учини. У Богу нема разметљивости ни гадљивости услед којих би стварање препустио другоме, сматрајући га недостојним себе. Бог нема потребе за оруђем да би могао да ствара, као што, иначе, дрводеља не може без тестере и секире. И са друге стране, ако је стварање недостојно Бога, зашто би било достојно да створи ма и једну твар као своје оруђе? Зар за стварање Посредника није потребан нови посредник, и тако даље до бесконачности, због чега би стварање већ било сасвим онемогућено? И ако Бог уопште може да ствара, зашто би му био потребан посредник?... Син се не рађа ради Откривења, него се Божије Откривење остварује у Њему и кроз Њега. Биће Сина претходи творачком извољењу о свету. „За Бога је стварање на другом месту, а на првом је рађање"; тј. „имати себи сродног по природи и бити Отац сопственог Сина". „Кад у Богу не би било првог, што је од природе, како би било друго, што је од извољења?"... Оно што се саздаје по вољи Божијој „долази у биће, састављајући се изван и гради се властитим Рођењем из суштине Божије". Слово је творачко и стваралачко Слово, „жива Очева воља, суштаствена енергија". Међутим, стварање је у исто време и заједничко дело и заједничко Откривење целе Тројице, свецело твореће и стваралачке. „Отац све ствара Словом у Духу. Јер, где је Слово, тамо је и Дух. И што је створено Словом, од Духа кроз Сина има силу бића". Све „што се дарује, даје се у Тројици" и само биће.

5. По сведочанству светог Григорија Богослова, у учењу о Духу Светом „Атанасије се први и једини, или са веома малобројнима, усудио да јасно и отворено стане у одбрану истине, те да писмено исповеди једно Божанство и једну суштину Тројице"... И заиста, учење о Светом Духу свети Атанасије развија са изванредном јасношћу и силом. Он исходи из појма о пуности и савршеном јединству Свете Тројице „сва Тројица је један Бог". „Она је неразделива и сама себи подобна", истоветна и усредоточена у себе. „Постоји света и савршена Тројица, која се познаје у Оцу и Сину и Светом Духу, која нема ничега страног или придодатог извана"... Тројица је Тројица не само по имену или начину изражавања, него у самој истини и суштаствениости. Једно је од двога:

или је Дух творевина, и тада нема Тројице (јер, „какво би то било богословље које се састоји из Саздатеља и творевине?"), или је Бог Тројичан, и тада је Дух потпуно несличан творевини, „сопствен једином Слову, сопствен и једносуштан и једином Богу" (тј. Оцу). При таквом савезу и јединству у Светој Тројици, ко ће покушати да раздвоји Сина од Оца, или Духа од Сина и од самог Оца... Јер, у Њима, у Оцу и Сину и у самом Духу, јесте једно Божанство... Дух Свети је начело обновљења и освећења, Дух живота и Дух Светиње, Помазање и Печат. Ради Духа ми се сви називамо причесницима Божијим. Када би Дух Свети био твар не бисмо могли да се причестимо Богом: „Ми бисмо се сједињавали са творевином и остајали бисмо туђи Божанственој природи, као њој ни мало не причесни". Стварност обожења сведочи о Божанствениости Духа: „Уколико нас Дух чини боговима, нема сумње да Његова природа јесте природа Божија"... Дух Свети исходи од Оца. Он је „исхођење" Очево (то екпоревма ту Патрос), Очев Дух. Свети Атанасије не разјашњава смисао „исхођења", позивајући се на ограниченост људског познања. Међутим, тај начин постојања јасно разликује од „рођења", истичући савршену јединственост рођења. Син је Јединородни и због тога јединствен. „Једини Отац јесте Отац јединственог и јединог Сина". То је више него просто разјашњење речима. Једино у Божанској Тројици постоји право и неизмењиво Очинство и право и неизмењиво Синовство. Јер, само Син Божији јесте у правом смислу Син рођен као Син, а не ради тога да би постао отац, како иначе бива код тварних рођења. И Отац јесте само Отац, „јер сам није од оца"... Дух се не рађа и због тога се не назива братом Сина, него се свагда назива само именом Духа Светог... Истовремено, Дух „није изван Сина, због чега се и назива Духом усиновљења", Духом силе и премудрости, а Божија Сила и Божија Премудрост јесте Христос. „Где је Слово, ту је и Дух". Дух има „исто јединство са Сином, као Син са Оцем", и исто својство. Где је светлост, тамо је и сијање. Где је сијање, тамо је и његово дејство и светлосарна благодат. Дух је „сопствени Образ Сина", Његова „жива делотворност и сијајућа благодат". Он сједињује творевину са Словом и у Њему Слово творевини дарује „Очев дар". „Јер, све дела и раздаје сам Отац кроз Слово у Духу"... У своме исповедању о Духу Светоме свети Атанасије настоји да покаже савршено јединство и једносушност Свете Тројице и Тројичног деловања, јединство освећења. Због тога он са особитом упорношћу говори о неразделивости дејства Сина и Духа.

6. Свето крштење је спасоносно када се обавља по преданој вери у име једне и неразделиве Свете Тројице. Тајноводство се врши у име Свете Тројице. „Онај ко одузме било шта од Тројице и крсти се само у име Оца или само у име Сина, без

Духа, неће ништа примити. Напротив, и онај који се крштава и онај који умишља да предаје крштење, остају празни и непосвећени"... Аријанско крштавање „у Творца и твар, у Саздатеља и у саздано", без обзира на споља изговоране уставом прописане речи, „има само лажни изглед". Јер, са речима треба да се сједини права вера... Крштење се савшава у име Свете Тројице, јер Тројица дарује благодат: „Не као непотпун, Бог је као Отац својом Премудрошћу основао земљу и све створио Суштим Словом које је од Њега, те свету купељ укрепљује истим Сином... У свему што дела, Отац дела кроз Сина. Тако је и у крштењу: кога крштава Отац, тога крштава и Син, и кога крштава Син, тога освећује Дух Свети". Јер, Тројично дејство је јединствено...

Преузето из књиге "*Источни Оци 4. века*", у издању манастира Хиландара.

Преузето са православног сајта: www.lazarica.org.yu